

20. Давидович В.Е. Социальная справедливость: идеал и принцип деятельности. М.: Политиздат, 1989. 255 с.
21. Кримінально-виконавчий кодекс України: Закон України від 11 липня 2003 р., № 1129-IV. Відомості Верховної Ради України. 2004. № 3–4. Ст. 21.
22. Кернякевич-Танасійчук Ю.В. Система принципів кримінально-виконавчої політики України. Jurnalul juridic national: teorie si practica. 2016. № 4(20). С. 161–166. URL: <http://www.jurnaluljuridic.in.ua/archive/2016/4/36.pdf>.

УДК 342.7

РУМИГІН С.М.,
ЯКУНІНА А.О.

ТРАНСФОРМАЦІЯ КОНСТИТУЦІЙНОГО ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ ТА СВІТІ

Статтю присвячено етапам розвитку суспільства, основним завданням якого є створення умов для становлення правової держави. Питання прав і свобод людини й громадянина нині є найважливішою проблемою внутрішньої та зовнішньої політики всіх держав світової співдружності. Саме стан справ у сфері забезпечення прав і свобод особи, їх практичної реалізації є тим критерієм, за яким оцінюється рівень демократичного розвитку будь-якої держави й суспільств загалом.

Ключові слова: права, свободи та обов'язки людини й громадянина, Конституція, влада.

В статті розглядаються етапи розвитку общества, основная задача которого создание условий для становления правового государства. Вопросы прав и свобод человека и гражданина в настоящее время являются основной проблемой внутренней и внешней политики всех государств мирового содружества. Именно состояние дел в области обеспечения прав и свобод человека, их практическая реализация является тем критерием, по которому оценивается уровень демократического развития любого государства и общества в целом.

Ключевые слова: права, свободы и обязанности человека и гражданина, Конституция, власть.

The article is devoted to the stages of development of society, him a basic task is conditioning for becoming of the legal state. A question of rights and freedoms of man and citizen presently is the major problem of domestic and external policy of all states of world concord. Exactly the state of businesses in the field of providing of rights and freedoms of person, them practical realization is a that criterion after which the level of democratic development of any state and societies is estimated on the whole.

Key words: rights, freedoms and duties of man and citizen, Constitution, power.

Вступ. Особливого значення в контексті захисту прав людини набуває конституційне право на захист. Реалізація людиною права на захист може здійснюватися через різні механізми захисту прав. Передусім їх поділяють на дві великі групи – національні та міжнародні механізми

© РУМИГІН С.М. – студент кафедри соціології (Дніпровський державний технічний університет)

© ЯКУНІНА А.О. – кандидат історичних наук, доцент кафедри філософії та історії України (Дніпровський державний технічний університет)

захисту прав. Внутрішньодержавні механізми захисту прав мають свої особливості в кожній країні, тоді як міжнародний механізм захисту прав є однаковим для всіх незалежно від національності та громадянства.

Ступінь наукової розробки проблеми. Дослідженню захисту прав людини приділяли значну увагу такі вітчизняні вчені, як: В.Ф. Кавун, О.Г. Огородник, В.Ф. Погорілко, М.П. Рогозін, О.Ф. Скакун, П.М. Рабинович. Серед іноземних вчених треба зазначити О.С. Алексєєва, С.С. Алексєєва, В.Н. Гессена, Д. Гомен, В. Гумбольдта, В.Ю. Калугіна, Є.Я. Мотвилявку, В.С. Нерсисянца, С.О. Іоффе, І.І. Карпеця, М. П. Рогозіна тощо.

Постановка проблеми. Метою статті є аналіз механізмів захисту прав людини та громадянина, визначення його складових і подальшого розвитку в Україні.

Результати дослідження. Питання прав, свобод та обов'язків людини й громадянина представляють собою одну з найважливіших проблем громадянського суспільства на всіх етапах його розвитку.

Уперше поняття «громадянина» як особистості, наділеної певними невід'ємними правами, було сформовано в давньогрецькому соціально-політичному просторі впродовж V – IV століть до нашої ери. Природно-правові ідеї грецьких мислителів про свободу й рівність усіх громадян отримали подальший розвиток у Стародавньому Римі. Так, правова теорія давньогрецьких софістів (Зенон Кітійський, Хріссип) пізніше була розвинута римськими стоїками (Сенекою, Епіктетом, Марком Аврелієм) і базувалася на головному принципі – «справедливості для всіх людей» [1].

1. Покоління прав людини

Сучасна історіографія виділяє три завершені етапи становлення прав людини (поняття «три покоління прав людини» ввів у юридичний лексикон французький правник Карел Васак на початку 1970-х рр.), а також четверте покоління, котре триває зараз [2].

До першого покоління прав людини відносять особисті й політичні права, проголошені під час Американської (1776 р.) і Великої французької (1789 р.) революцій, котрі стали наслідком тривалої кризи феодально-авторитарного устрою Старого світу. Так, у Декларації незалежності США від 1776 р. зазначено: «Ми вважаємо очевидними такі істини: усі люди створені рівними й усі обдаровані своїм Творцем деякими невідчужуваними правами, до яких належать життя, свобода і прагнення до щастя. Для забезпечення цих прав засновані серед людей уряди, що черпають свої законні повноваження зі згоди тих, ким вони керують». А в Декларації прав людини і громадянина, прийнятій у постреволюційній Франції у 1789 р., проголошувалося: «1. Люди народжуються і залишаються вільними й рівними в правах. 2. Мета кожного державного союзу становить забезпечення природних і невідчужуваних прав людини, таких, як: свобода, власність, безпека й спротив гнобленню». Також одним із маркерів першого покоління вважається аболіціоністський рух, розпочатий наприкінці XVIII століття у США, Франції, Великій Британії та ряді інших країн, котрий виступав за повну ліквідацію рабства в колоніях. Результатом руху аболіціоністів стала тринадцята поправка в Конституцію США, підписана Президентом Лінкольном у 1862, котра закріплювала повне скасування рабства й мала безпосередній вплив на ліквідацію рабства в інших частинах світу.

У період становлення першого покоління (із XVII по XIX століття) над питанням прав і свобод працювали такі видатні філософи, як: Ж-Ж Руссо, Ш. Монтеск'є, Т. Гоббс, Дж. Локк, Т. Пейн, Г.В. Гегель та інші [3]. Зокрема, один із найвпливовіших філософів епохи Просвітництва Ш. Монтеск'є, характеризуючи поняття «свободи», зазначав: «Свобода – це право робити все, що дозволено законом»; надалі саме це трактування увійшло до багатьох конституцій світу [4]. Сам термін «права людини» набув популярності після публікації Т. Пейном свого трактату «Права людини» (англ. «Rights of Man») у 1791 р., у якому автор розвивав ідеї античних стоїків про природні та невід'ємні права людини й обґрунтовував необхідність буржуазних революцій.

До другого покоління прав людини відносять соціально-економічні й культурні права, що з'явилися у процесі боротьби людей за покращення свого становища. Ці вимоги актуалізувалися після завершення Першої світової війни і вплинули на демократизацію та соціалізацію конституційного права в ряді країн світу. Кульмінацією цього процесу було прийняття у 1948 р. Генеральною Асамблеєю ООН першого міжнародного документа, котрий декларував невід'ємні права і свободи людини – Загальної декларації прав людини. Вона складається із 30 статей і проголошує фундаментальні цінності громадянського суспільства. Одним із авторів Загальної декларації виступив французький юрист Рене Кассен, саме він запропонував структурувати текст документа й розділити його на чотири колони [5]. Преамбула документа закладає загальні аспекти життєдіяльності людини, а саме такі, як: признання гідності, рівних і невід'ємних прав громадян,

які являють собою основу свободи, справедливості та загального миру. У 1 і 2 статтях підкреслюються принципи гідності, свободи, рівності і братерства. Перша колона Загальної декларації прав людини (3–11) проголошує права індивіда на життя, свободу й особисту недоторканність, у другій колоні (12–17) визначаються права індивіда у громадянському й політичному полі, третя колона (18–21) визначає духовні, публічні й політичні свободи, четверта колона (22–30) визначає соціальні, економічні та культурні права [6].

Становлення третього покоління прав людини безпосередньо пов'язане із крахом колоніальної системи, а також економічною та інформаційною глобалізацією. Специфіка прав третього покоління полягає в тому, що вони належать як окремим індивідам, так і утвореним ними соціальним спільнотам. Серед прав третього покоління виділяють такі: право на політичне, економічне, соціальне й культурне самовизначення (як окремими особами, так і народами), на користування спільним спадком людства, на здоров'я та безпечне довкілля, на мир, на гуманітарну допомогу тощо. Так, у Міжнародному пакті про економічні, соціальні й культурні права і Міжнародному пакті про громадянські й політичні права від 16 грудня 1966 р. (в обох пактах – стаття 1) закріплено: «Усі народи мають право на самовизначення. Відповідно до цього права вони вільно встановлюють свій політичний статус і вільно забезпечують свій економічний, соціальний і культурний розвиток. Усі, хто бере участь у цьому пакті, повинні відповідно до положень Статуту ООН заохочувати здійснення права на самовизначення й поважати це право» [7]. Екологічні питання регулюють декілька міжнародних пактів, наприклад, стаття 24 Африканської хартії прав людини і прав народів від 26 червня 1981 р. проголошує, що всі народи мають право на загальний задовільний стан навколишнього середовища, сприятливе для їх розвитку; а також у статті 11 Американської конвенції про права людини у сфері економічних, соціальних і культурних прав (Сан-Сальвадорський протокол) від 17 листопада 1988 р. вказано, що кожен має право жити в здоровому довкіллі [8].

Починаючи з 90-х рр. XX століття відбувається становлення четвертого покоління прав людини, котре пов'язано з науковими відкриттями у сфері психології, мікробіології, генетики тощо. До четвертого покоління прав людини відносять зміну статі, трансплантацію органів, одностатеві шлюби, штучне запліднення, евтаназію, незалежне від державного втручання життя за релігійними й моральними переконаннями, вільний доступ до Інтернету [9]. Права четвертого покоління недостатньо регламентовані на законодавчому рівні у більшості країн світу.

2. Історія становлення прав людини в Україні

Питання прав людини та їх захисту на території України, порушувалися ще за часів Київської Русі, зокрема, першим документом, у якому було відображено примітивне бачення прав людини та їх захисту, став збірник стародавнього права «Руська правда», автором якого був Ярослав Мудрий [10]. Виданий збірник законів був першим літописним кодексом судових законів Київської Русі, який об'єднував цивільне і кримінальне право та всі процеси тодішнього судочинства, що охоплювало все XI століття.

Наступними законами стали Литовські статuti. Статут Великого князівства Литовського – це основний кодекс права Великого князівства Литовського, Руського та Жемайтійського, котрий видавався у трьох основних редакціях у 1529, 1566 і 1588 рр. Литовські статuti увібрали в себе основні положення державного, цивільного, сімейного, кримінального і процесуального права князівства, норми римського, руського, польського і німецького кодифікованого звичаєвого права, деякі положення із збірника «Руська правда», польські судебники тощо. Його положення були чинними на землях Литви й України аж до середини XIX століття. Статут декларував рівність громадян незалежно від їх соціального стану і походження, а також віротерпимість, відповідальність суддів перед законом, заборону перетворювати вільних людей на рабів тощо. Водночас запроваджував привілеї князів і шляхти, зокрема право на закріпачення селян. Литовський статут був основним збірником права в Україні з XVI до 40-х рр. XIX століття [11]. На території Київської, Подільської та Волинської губерній чинність Литовського статуту було припинено сенатським указом від 25 червня 1840 р., а на Лівобережній Україні його було замінено 4 березня 1843 р. «Зводом законів Російської імперії».

Визнаною пам'яткою політико-філософської та правової думки на початок XVIII століття стали ухвалені 5 (16) квітня 1710 року на зборах козацтва біля містечка Тягина на правому березі річки Дністер (Бендери, нині це територія Молдови) «Пакти і Конституції прав і вольностей Війська Запорізького» [12].

У подальшій історіографії української державності, права, свободи та обов'язки громадян закріплювалися у Конституції Української Народної Республіки (Статут про державний устрій,

права і вільності УНР), прийнятій Центральною Радою від 29 квітня 1918 р., в останній день існування Центральної Ради [13], а також у програмному зверненні гетьмана Скоропадського під назвою «Грамота до всього українського народу» від 29 квітня 1918 року. В обох законодавчих документах були закріплені базові права громадянина, такі як: право на захист від незаконного переслідування, затримання та засудження, право на недоторканність житла, право на вільний вибір місця проживання, місця роботи, придбання або відчуження майна і безперешкодного перетину державного кордону, право на мирні зібрання тощо.

Після приходу до влади більшовиків, з 1919 у Радянській Україні було прийнято чотири Конституції УРСР – 1919, 1929, 1937, 1978 рр. Вони повністю копіювали союзні конституції та були формальними, оскільки не репрезентували реального стану справ тогочасного суспільства.

16 липня 1990 р. відбулася історична подія в українській історії: Верховна Рада Української РСР проголосила суверенітет України. Декларація про державний суверенітет України стала основою для «Акта проголошення незалежності України». 24 серпня 1991 р. Верховна Рада Української РСР фактично вдруге проголосила Україну незалежною демократичною державою, прийнявши «Акт проголошення незалежності України», підтриманий Всеукраїнським референдумом 1 грудня 1991 р. Декларація стала фундаментом для майбутньої Конституції. 28 липня 1996 р. після 24 годин безперервної праці Верховна Рада 2-го скликання ухвалила Основний Закон України. Цьому історичному моменту передував затяжний період протистояння між Президентом України та парламентом, наслідками якого стала неможливість утвердження Конституції впродовж практично 6 років незалежності. Чинна Конституція України складається з 15 розділів і 161 статті (викл. 3).

До основних міжнародних документів із прав і свобод людини, які ратифіковані українською державою, належать такі: Загальна декларація з прав людини (1948 р.), Міжнародний договір про громадянські та політичні права (1966 р.), Міжнародний договір про економічні, соціальні та культурні права (1966 р.), Статут Ради Європи (1995 р.), Конвенція про захист прав людини і основних свобод (1997 р.), Європейська конвенція про незастосування строків давності до злочинів проти людяності та воєнних злочинів (2003 р.), Європейська конвенція про громадянство (2006 р.) та інші.

3. Конституційні права, свободи та обов'язки громадян України

Вихідним поняттям у проблемі прав людини і громадянина є свобода людини. У демократичному суспільстві саме держава виступає головним гарантом свободи людини і громадянина. У теорії права розрізняють поняття «права людини» і «права громадянина». Права людини насаперед пов'язані з самою людською істотою, її існуванням і розвитком. Людина (як суб'єкт прав і свобод) тут виступає як фізична особа. Права громадянина переважно пов'язані зі сферою відносин людини із суспільством, державою та її інституціями. Основу цього виду прав становить належність людини до держави, громадянином якої вона є. Права людини, порівняно з правами громадянина, пріоритетні. Тому що права людини поширюються на всіх людей, що проживають у тій чи іншій державі, а права громадянина – лише на тих осіб, які є громадянами певної країни.

У Конституції України (переважно у розділі II) визначено такі групи основних прав: політичні, соціальні, економічні, екологічні, культурні, сімейні, громадянські та особисті права і свободи громадян.

Політичні права – це види й межі дозволеної поведінки людини і громадянина у сфері реалізації своїх політичних прав. До цієї групи відносять такі права: право людини на свободу думки, слова, світогляду і віросповідання, право на свободу об'єднання у політичні партії та громадські організації (стаття 36 Конституції України), право брати участь в управлінні державними справами (38), право на проведення зборів, мітингів, походів і демонстрацій (39).

Соціальні права – це можливість людини і громадянина по забезпеченню належних соціальних умов життя. До системи соціальних прав Конституція України відносить такі: право на соціальний захист (46), право на житло (47), право на достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї (48), право на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування (49).

Економічні права – це можливості людини реалізувати свої здібності й здобувати засоби для існування беручи участь у виробництві, розподіленні, обміні та використанні матеріальних благ. У Конституції України (41–45) закріплено, що: кожен має право на власність; усі форми власності рівні; ніхто не може бути протиправно позбавлений права власності; кожен має право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної і творчої діяльності; використання власності не може завдати шкоди правам, свободам і гідності громадян, інтересам суспільства, погіршувати екологічну ситуацію і природні якості землі;

кожен має право на підприємницьку діяльність, яка не заборонена законом; кожен має право на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працею, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується; кожен має право на користування природними та іншими об'єктами суспільної власності; кожен, хто працює, має право на відпочинок, на належні, безпечні та здорові умови праці, на заробітну плату, не нижчу від визначеної законом; право на своєчасне одержання винагороди за працю захищається законом; ті, хто працює, мають право на страйк для захисту своїх економічних і соціальних інтересів.

Екологічні права – це права людини на безпечне екологічне середовище. Найповніше екологічні права та обов'язки закріплено в Конституції України та Законі України «Про охорону навколишнього природного середовища» (9–12). Згідно з Законом громадянин України має право на безпечне для життя і здоров'я навколишнє природне середовище, об'єднання у громадські природоохоронні формування, одержання в установленому порядку повної та достовірної екологічної інформації тощо. У статті 50 Конституції України записано: «Кожен має право на безпечне для життя і здоров'я довкілля та на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди. Кожному гарантується право вільного доступу до інформації про стан довкілля, про якість харчових продуктів і предметів побуту, а також право на її поширення».

Культурні (духовні) права – це можливості збереження і розвитку своїх духовних інтересів і здібностей, індивідуального образу та національної самобутності, доступу до духовних здобутків людства, їх засвоєння, використання та участі у їх подальшому розвитку. До культурних прав відносять такі: право на доступність і безоплатність дошкільної, повної загальної середньої, професійно-технічної, вищої освіти в державних і комунальних навчальних закладах; розвиток дошкільної, повної загальної середньої, позашкільної, професійно-технічної, вищої і післядипломної освіти, різних форм навчання; надання державних стипендій і пільг учням і студентам (53); право на користування літературною, художньою, науковою і технічною творчістю, захист інтелектуальної власності, їхніх авторських прав, моральних і матеріальних інтересів, що виникають у зв'язку з різними видами інтелектуальної діяльності; право на результати своєї інтелектуальної, творчої діяльності; право на користування культурною спадщиною (54).

Сімейні права – це система правових норм, спрямованих на регулювання особистих немайнових і майнових відносин між подружжям, батьками та дітьми, усиновлювачами та усиновленими, опікунами, піклувальниками та підопічними, патронатними вихователями та їхніми вихованцями та інших сімейних відносин між членами сім'ї та родичами. До сімейних прав відносять право на добровільність шлюбу та рівні права і обов'язки у шлюбі кожного із подружжя, право на свободу розірвання шлюбу, право на дитинство, материнство і батьківство (51).

Особисті (громадянські) права і свободи людини – це закріплені правом можливості фізичного існування, духовного й інтелектуального розвитку людини. До них відносять такі права: право на життя (27); право кожного на повагу його гідності (28); на свободу та особисту недоторканність (29); недоторканність житла (30); право на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції (31); право на захист від безгрунтового втручання в його особисте та сімейне життя (32); право на свободу пересування, вільний вибір місця проживання, право вільно залишати територію України, за винятком обмежень, які встановлюються законом (33); право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань (34); право на свободу світогляду і віросповідання (35).

Юридичні гарантії закріплені у статті 55 Конституції України: право на судовий захист громадянином своїх прав і свобод, а також право звертатися по захист своїх прав до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, а після використання всіх національних засобів правового захисту звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна.

Важливим складовим елементом конституційно-правового статусу людини і громадянина, котрий закріплює основи взаємовідносин між особистістю і державою, є обов'язки людини і громадянина в Україні. Обов'язки людини і громадянина тісно пов'язані з його правами та свободами. У світовій конституційній теорії і практиці питання про співвідношення прав і обов'язків, як міри можливої і належної поведінки й діяльності, є найбільш дискусійним. Реалії сьогодення свідчать про те, що між правами і обов'язками є стійкі взаємні зв'язки, що одночасно не мають прямо пропорційної залежності – порушення обов'язків не завжди має своїм наслідком обмеження основних прав і свобод (особливо цивільних) людини і громадянина. Навіть якщо особа внаслідок порушення конституційного обов'язку за рішенням суду перебуває у місцях позбавлення

волі, вона має невід'ємне право на життя, повагу до своєї гідності тощо, хоча й обмежується у здійсненні права на свободу пересування, бути обраним, брати участь у створенні та діяльності політичної партії тощо.

Конституційні обов'язки людини і громадянина – це норми, визначені Конституцією і законами України, обов'язкової належної поведінки особи в політичній, економічній, соціальній, культурній і духовній сферах суспільного життя. Обов'язки, як і права та свободи людини і громадянина, є досить різноманітними за своїми юридичними властивостями. За змістом вони поділяються на політичні, економічні та культурні (духовні); за суб'єктами – на обов'язки людини і обов'язки громадян України; за соціальними групами можна виділяти обов'язки батьків, обов'язки дітей тощо.

У Конституції України закріплені такі обов'язки:

1) обов'язок неухильно дотримуватися Конституції України та законів України (частина 1 статті 68). При виконанні цього обов'язку особа повинна дотримуватися і підзаконних актів, і актів органів місцевого самоврядування. Цей обов'язок конкретизується в ряді конституційних заборон, передбачених статтями 13, 17, 19, 23, 24, 37, 41, 55, 126 Конституції України;

2) обов'язок не посягати на права і свободи, честь і гідність інших людей (частина 1 статті 68 Конституції України). Цей обов'язок деталізується у статтях 24, 27, 28, 32, 41, 43, 44, 47, 54, 64 Конституції України. Частина 2 статті 68 Конституції України містить норму про те, що незнання законів не звільняє від юридичної відповідальності. На думку дослідників цієї проблеми, зазначена норма не є обов'язком, а має логічне продовження у контексті положення частини 1 статті 57 Конституції про гарантування кожному знати свої права і обов'язки;

3) відповідно до статті 51 Конституції України кожен із подружжя має рівні права і обов'язки у шлюбі та сім'ї. Батьки зобов'язані утримувати дітей до їх повноліття. Повнолітні діти зобов'язані піклуватися про своїх непрацездатних батьків. Зміст цих обов'язків деталізується у Сімейному кодексі України;

4) обов'язок отримати повну загальну середню освіту, який впливає з частини 2 статті 53 Конституції України. Ухилення батьків або осіб, які їх замінюють, від обов'язку забезпечення необхідних умов життя, навчання та виховання неповнолітніх дітей тягне за собою адміністративну або кримінальну відповідальність, передбачену законодавством України;

5) обов'язок не заподіювати шкоди природі, культурній спадщині, відшкодовувати завдані збитки (66);

6) обов'язок сплачувати податки і збори в порядку і розмірах, встановлених законом (67);

7) обов'язком громадян України (крім зазначених вище обов'язків людини) є також захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України, шанування її державних символів (65 Конституції України).

4. Взаємозв'язок розвитку людських свобод із загальним розвитком країни

Цінність прав і свобод людини в сучасному світі, котрі стали фундаментом демократичного розвитку як окремих держав, так і людства загалом, важко переоцінити. Їх дотримання слугує маркером розвитку країни і безпосередньо впливає на її міжнародні відносини, інвестиційний клімат, питання безпеки громадян тощо.

Прикладом взаємозв'язку рівня розвитку людських свобод із загальним розвитком країни слугує кореляція індексу свободи преси (за даними Freedom House) з індексом соціального прогресу (за даними The Social Progress Imperative) й індексом демократії (за даними Economist Intelligence Unit).

Свобода преси у світі (Freedom of the Press) – це щорічне дослідження і супроводжуючий його рейтинг про стан свободи засобів масової інформації у країнах світу. Випускається міжнародною неурядовою організацією Freedom House, яка оцінює ступінь свободи друкованих, радіомовних та інтернет-засобів масової інформації у країнах світу. Висновки про стан свободи засобів масової інформації в тій чи іншій країні фахівці організації роблять на основі 109 показників, включно з оцінкою таких критеріїв, як свобода слова, ступінь урядового контролю над ЗМІ, умови роботи журналістів у країні, випадки застосування насильства щодо журналістів, економічна і політична ситуація у країні тощо. У дослідженні використовується система оцінки держав у трьох номінаціях – правовій, політичній та економічній.

Згідно зі статистичними даними за 2017 р., наведеними «Freedom House», до перших тридцяти країн із найвищим показником свободи преси належать: Фінляндія (індекс свободи 100 балів), Норвегія (100), Швеція (100), Канада (99), Нідерланди (99), Австралія (98), Люксембург (98), Нова Зеландія (98), Уругвай (98), Барбадос (97), Данія (97), Ісландія (97), Португалія

(97), Сан-Марино (97), Ірландія (96), Японія (96), Мальта (96), Швейцарія (96), Андорра (95), Австрія (95), Бельгія (95), Домініканська Республіка (95), Німеччина (95), Великобританія (95), Чилі (94), Кіпр (94), Чехія (94), Естонія (94), Іспанія (94), Тувалу (94); Україна розташована на 113 позиції з індексом свободи – 53 бали та класифікується як частково вільна країна [25].

Індекс соціального прогресу (The Social Progress Index) – це комбінований показник міжнародного дослідницького проекту «The Social Progress Imperative», який вимірює досягнення країн світу з точки зору суспільного добробуту та соціального прогресу. При визначенні рейтингу тієї чи іншої країни у галузі соціального прогресу враховуються понад 50 показників, об'єднаних у три основні групи: основні потреби людини – харчування, доступ до основної медичної допомоги, забезпечення житлом, доступ до води, електрики й санітарних послуг, рівень особистої безпеки; основи благополуччя людини – доступ до базових знань і рівень грамотності населення, доступ до інформації та засобів комунікації, рівень охорони здоров'я, екологічна стійкість; можливості розвитку людини – рівень особистих і громадянських свобод, забезпечення прав і можливостей людини приймати рішення і реалізовувати свій потенціал.

Згідно зі статистичними даними за 2017 р., наведеними «The Social Progress Imperative», до перших тридцяти країн із найвищим індексом соціального розвитку увійшли: Данія (індекс соціального прогресу 90.57 балів), Фінляндія (90.53), Ісландія (90.27), Норвегія (90.27), Швейцарія (90.10), Канада (89.84), Нідерланди (89.82), Швеція (89.66), Австралія (89.30), Нова Зеландія (89.30), Ірландія (88.91), Великобританія (88.73), Німеччина (88.50), Австрія (87.98), Бельгія (87.15), Іспанія (86.96), Японія (86.44), Сполучені Штати Америки (86.43), Франція (85.92), Португалія (85.44), Словенія (84.32), Чехія (84.22), Естонія (82.96), Італія (82.62), Чилі (82.54), Південна Корея (82.08), Кіпр (81.15), Коста-Ріка (81.03), Ізраїль (80.61), Словаччина (80.22); Україна розташована на 64 позиції з індексом соціального прогресу – 68.35 балів та класифікується як країна з соціальним розвитком «вищим за середній».

Індекс демократії країн світу (The Democracy Index) – це глобальне дослідження і супроводжуючий його рейтинг країн світу за показником рівня демократії. Індекс демократії вимірює рівень демократії всередині держави і заснований на методології експертних оцінок і результатів опитувань громадської думки з відповідних країн, що характеризують стан 60 ключових показників, згрупованих у п'ять основних категорій: виборчий процес і плюралізм, діяльність уряду, політична участь, політична культура, громадянські свободи. У підсумковому рейтингу всі держави ранжуються на основі Індексу демократії і класифікуються за типом режиму влади чотирма категоріями: повна демократія, недостатня демократія, гібридний режим, авторитарний режим.

Згідно зі статистичними даними за 2016 р., наведеними «Economist Intelligence Unit», до перших тридцяти країн із найвищим індексом демократії увійшли: Норвегія (індекс демократії 9.93 бали), Ісландія (9.50), Швеція (9.39), Нова Зеландія (9.26), Данія (9.20), Канада (9.15), Ірландія (9.15), Швейцарія (9.09), Фінляндія (9.03), Австралія (9.01), Люксембург (8.81), Нідерланди (8.80), Німеччина (8.63), Австрія (8.41), Мальта (8.39), Великобританія (8.36), Іспанія (8.30), Маврикій (8.28), Уругвай (8.17), Японія (7.99), Сполучені Штати Америки (7.98), Італія (7.98), Кабо-Верде (7.94), Франція (7.92), Південна Корея (7.92), Коста-Ріка (7.88), Ботсвана (7.87), Португалія (7.86), Ізраїль (7.85), Естонія (7.85); Україна посіла у рейтингу 83 позицію із індексом демократії – 5.70 балів та належить до групи країн з «перехідним режимом».

Висновки. Згідно з наведеними даними, кореляція між індексом свободи преси, індексом демократії й індексом соціального прогресу слугує беззаперечним доказом можливості економічного, соціального та демократичного розвитку нашої країни лише з гарантуванням дотримання базових прав і свобод людини.

Головною проблемою української держави залишається неефективність державних інституцій у сфері дотримання прав і свобод людини й громадянина. Основною причиною неефективності державних інститутів є відсутність системного контролю громадськості за владою. Отже, у перспективі демократичний розвиток держави безпосередньо залежить від того, якою мірою громадянське суспільство здатне організуватися і створити передумови для ефективного впливу і регулювання владних інституцій, котрі будуть забезпечувати дотримання прав і свобод людини та громадянина на основі Конституції і законів України.

Список використаних джерел:

1. Гончар Б.М., Козицький М.Ю., Мордвінцев В.М., Слюсаренко А.Г. Всесвітня історія: навч. посібник. К.: Знання, 2002. 565 с.

2. Кравченко В.В. Конституційне право України : навч. посібник. 6-е вид, випр. та доп. К.: Атіка, 2009. 608 с.
3. Данильяк О.Г., Дзьобань О.П., С.І. Максимов та ін. Підручник для студ. юрид. вищ. навч. закл. / за ред. д-ра філос. наук, проф. О.Г. Данильяна. Харків: Право, 2009. 208 с.
4. Федорова М.М. Классическая политическая философия. М.: Издательство «Весь Мир», 2001. 224 с.
5. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права. Документ 995_042, чинний, поточна редакція: ратифікація від 19.10.1973, підстава 2148-08.
6. American convention on human rights. URL: <http://www.cidh.org/Basicos/English/Basic3.American%20Convention.htm>.
7. Барабаш О.О. Четверте покоління прав людини: загальнотеоретична характеристика. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Юридичні науки. 2016. № 837.
8. Переклад зроблено за виданням: Правда руська. Тексти на основі 7 списків та 5 редакцій. С. Юшков. К: ВУАН, 1935 Редакція IV. С 137–144.
9. Гурбик А.О. Статути Великого Князівства Литовського. Енциклопедія України: у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін.; Інститут історії України НАН України. К.: Наук. думка, 2012. Т. 9. С. 834.
10. Чухліб Т.В. Пакти та конституції законів і вольностей Війська Запорозького.
11. Конституція Української Народньої Республіки (Статут про державний устрій, права і вільності УНР) Документ п0002300-18, поточна редакція. Прийняття від 29.04.1918.
12. Грамота до всього українського народу. Документ п0003300-18, поточна редакція. Прийняття від 29.04.1918.
13. Слюсаренко А.Г., Томенко М.В. Історія Української Конституції. Київ, 1993. 187 с.
14. Єльнікова М.О. Класифікація конституційних прав і свобод людини в контексті право розуміння / Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого. Т. 1. Вип. 2. 2015.

УДК 342.7

ФЕНИЧ Я.В.

ПРАВО НА ГРОМАДЯНСТВО УКРАЇНИ ЯК СУБ'ЄКТИВНЕ ПРАВО ОСОБИ

У статті зроблена спроба визначити громадянство як суб'єктивне право особи з огляду на надзвичайно високу актуальність цього питання та вимог сучасного стану суспільства. Залежно від того, який зміст вкладають вчені у певні юридичні терміни, одні автори бачать в громадянстві суб'єктивне право людини, а інші ні. Зважаючи на це підбрано вдалу дефініцію поняття «суб'єктивне право», проаналізовано еволюцію поняття «право на громадянство» як в доктринальному, так і в законодавчому (національному та міжнародному) його вживанні, зроблений детальний аналіз змісту права на громадянство та його порівняльний аналіз зі змістом суб'єктивного права людини. Проаналізувавши все вищенаведене, автор дійшов висновку, що є всі підстави вважати громадянство своєрідним суб'єктивним правом, зміст якого складається з низки правочинів.

Ключові слова: громадянство, природне право людини, суб'єктивне право людини, право на громадянство, юридичний зміст.

В статье сделана попытка определить гражданство как субъективное право человека, учитывая чрезвычайно высокую актуальность этого вопроса и требований современного общества. В зависимости от того, какой смысл вкладывают ученые в те или иные юридические термины, одни авторы видят в гражданстве субъек-